Theo Knippenbergs

mini-Bulkboek®
DIGITAAL
literaire klassieken - reeks 19e eeuw

MULTATULI

SAÏDJAH EN ADINDA

Het liefdesverhaal uit Max Havelaar

SAÏDJAH EN ADINDA

Hoofdstuk 17 uit de Max Havelaar

Inhoudsopgave

Multatuli **3**

Eduard Douwes Dekker **4**

Saïdjah en Adinda **7**

Indische woordenlijst **25**

Video Over Multatuli - Schrijver van de Max Havelaar

Video Multatuli - Over de Max Havelaar

Meer lezen over Multatuli op Literatuurgeschiedenis

Bezoek hier het Multatuli Museum

Colofon

De foto's in dit mini-bulkboek zijn afkomstig van de film Max Havelaar (Fons Rademakers,1976) die nog steeds leverbaar is op dvd. Met dank aan het Filmmuseum. Lay-out: Natascha Frensch (www.natascha-frensch.nl) Samenstelling: Theo Knippenberg voor BruutTAAL Educatieve Uitgeverij (bulkboek@bruuttaal.eu)

MULTATULI

Multatuli is het pseudoniem van Eduard Douwes Dekker (1820-1887). Deze voormalige ambtenaar in de kolonie Nederlands-Indië kwam in 1856 gedesillusioneerd naar Nederland terug. Hij had ontslag genomen uit protest tegen de slechte behandeling van de inlanders door hun eigen bestuurders en door de Nederlanders. Zijn ervaringen – en die van de onderdrukte inlanders - beschreef hij in zijn roman 'Max Havelaar', onder het pseudoniem *Multatuli*, Latijn voor 'ik heb veel (leed) gedragen' (*multa tuli*).
Het boek verscheen in 1860 en Multatuli was in één klap een beroemde schrijver.
Nu, anderhalve eeuw later, worden de 'Max Havelaar' en de later geschreven maar nooit voltooide 'Geschiedenis van Woutertje Pieterse' nog steeds gezien als zeldzame hoogtepunten in de Nederlandse literatuur. En nog steeds wordt Hoofstuk 17 uit de Max Havelaar, beter bekend als "Saïdjah en Adinda", gezien als een van de mooiste liefdesverhalen.

Max Havelaar in de gelijknamige film uit 1976 van Fons Rademakers. Ook de andere foto's op deze pagina's komen uit deze film, die nog steeds leverbaar is op dvd. Met dank aan het Filmmuseum.

EDUARD DOUWES DEKKER

Eduard Douwes Dekker werd geboren in 1820 in Amsterdam. Zijn vader was scheepskapitein. Toen hij 18 was reisde Eduard aan boord van zijn vaders schip naar Nederlands-Indië. Daar trad hij in dienst van het Nederlands Bestuur als ambtenaar van de Algemene Rekenkamer; in de daaropvolgende jaren maakte hij promotie als bestuursambtenaar, al beviel het financiële werk hem maar matig. De hoofdplaats Batavia, waar hij het eerste jaar, los van het Nederlandse kleinburgerlijke milieu, een vrolijk en afwisselend leven leidde, begon hem steeds meer tegen te staan. Omdat hij bovendien gokschulden had gemaakt, solliciteerde hij naar een baan in een buitengebied.

In 1842 werd hij benoemd tot controleur van een district aan de Westkust van het eiland Sumatra. Onder Dekkers controleurschap bleek hier echter een kas-tekort, waarover hij een ernstige berisping kreeg van de Nederlandse gouverneur. Waarschijnlijk was dit onterecht en dateerde het tekort al van voor Dekkers komst. (In de *Max Havelaar* wordt deze episode uitgebreid beschreven), maar hij wordt desondanks teruggestuurd naar Batavia waar hij enige tijd in bittere armoede leeft, samen met een inlandse geliefde, Si Oepi Keteh.

Langzaam krabbelt hij weer op, met ondergeschikte baantjes bij het Nederlands Bestuur.

In 1846 trouwt Dekker met Tine baronesse van Wijnbergen. Samen hebben ze twee kinderen: zoon Edu en dochter Nonni. Met zijn zoon Edu bleef de verhouding zijn leven lang moeilijk.

Ook met zijn echtgenote Tine was zijn relatie moeizaam, vooral omdat Eduard voortdurend verliefdheden en affaires met andere vrouwen had, en zijn leven lang veel geld verloor aan de goktafels.

In 1848 kreeg hij een aanstelling als secretaris van de residentie Menado op het eiland Celebes. Eindelijk liep zijn ambtelijke carrière weer naar wens. Zijn sterke rechtvaardigheidsgevoel voor de inlandse bevolking werd hier gewaardeerd door zijn baas, de resident, die bij zijn vertrek in 1851 Dekker als zijn opvolger aanbeval. Het gouvernement zag daar niets in. Uit zijn tijd in Menado is wel een toespraak van Dekker tot de inlandse hoofden bewaard gebleven, die sterk lijkt op de beroemde 'toespraak tot de hoofden van Lebak', die hij later zou verwerken in zijn *Max Havelaar*.

In 1855 werd Eduard Douwes Dekker benoemd tot assistent-resident van Lebak op Java. Hij had een goede staat van dienst als bestuursambtenaar en zou waarschijnlijk wel tot resident bevorderd worden, met het bijbehorende salaris. Het liep echter anders. In Lebak werd hij geconfronteerd met ernstig machtsmisbruik door de plaatselijke Indische hoofden; bovendien meende hij uit tal van aanwijzingen op te kunnen maken dat zijn voorganger Carolus (in het boek Slotering genoemd) door de regent (de inlandse hoofdman) was vergiftigd, vermoedelijk vanwege diens pogingen om wantoestanden op het spoor te komen. Hij nam nog in

februari 1856 ontslag toen zijn aanklacht tegen de regent van het district Lebak, die zijn bevolking meedogenloos uitzoog, door het Nederlands-Indische bestuur was afgewezen.

Dekker kon of wilde niet langer in dienst blijven van een ambtelijke top, die de andere kant op keek als van de plaatselijke bevolking bijvoorbeeld buffels werden geroofd ten behoeve van de regenten of onbetaalde diensten werden gevraagd. Daardoor konden de akkers niet worden bewerkt, met als gevolg dikwijls hongersnood. Toen ook de Gouverneur-Generaal , de hoogste Nederlandse Bestuurder van de kolonie, hem niet wilde ontvangen om zijn klachten aan te horen was voor Dekker de maat vol. Hij keerde definitief terug naar Nederland, en zwierf door Europa.

In 1859 schreef Dekker, in een armoedige hotelkamer in Brussel, in een maand *Max Havelaar of de koffiveilingen der Nederlandsche Handelmaatschappy*.
Vanaf het moment dat hij het manuscript aan de advocaat en schrijver Jacob van Lennep had gegeven, gonsde het in overheidskringen in Nederland. Plotseling kreeg Dekker aanbiedingen van de overheid voor topbanen in West-Indië, als hij van publicatie van dit kritische boek wilde afzien. Maar Dekker weigerde zich te laten afschepen naar Suriname of de Nederlandse Antillen.

Van Lennep had intussen wel eigenmachtig alle Nederlands-Indische plaatsnamen onherkenbaar gemaakt, en tal van andere ingrepen toegepast. Verder had hij Multatuli onder valse voorwendselen het auteursrecht afhandig gemaakt, zodat de schrijver geen opdracht kon geven voor een goedkope volksuitgave. Hierdoor duurde het enige tijd, voor het boek de gewenste brede verspreiding kreeg. Niettemin werd Dekker als Multatuli binnen enkele maanden na verschijning, "de Meest Bekende Nederlander" van zijn tijd.

In de *Max Havelaar* maakte Dekker de koloniale misstanden in Nederlands-Indië, die hij van dichtbij had meegemaakt en waartegen hij tevergeefs had geprotesteerd, op beeldende wijze openbaar: zo staan er meeslepende vertellingen ("Saïdja en Adinda") in over de uitwerkingen van het gezagsmisbruik op de bevolking.

En de koffiemakelaar Droogstoppel is een prachtige karikatuur van de Hollands-calvinistische ondernemer, die met zijn welbegrepen en godsvruchtig eigenbelang, half-naïef en half doortrapt, het systeem van onderdrukking in stand houdt, terwijl hij er geen idee van heeft wat er aan de andere kant van de wereld gebeurt.
Het boek bevat verder, naast interessante tafelgesprekken (waarin Dekkers periode op Sumatra wordt beschreven), letterlijke weergaven van ambtelijke stukken die Dekker verstuurde en ontving als assistent-resident van Lebak.
De reacties in Nederland op het boek varieerden van geschokte afwijzing tot hartstochtelijke bewondering, al werd ook geprobeerd de schrijver verdacht te maken en het boek te negeren. Tevergeefs: *Max Havelaar of de koffiveilingen der Nederlandsche*

Handelmaatschappy werd in heel Europa verkocht en bewonderd.

Tot verdriet van Dekker werd het echter vooral geprezen om zijn literaire kwaliteiten, en minder om de zaak-Lebak en het lot van de inlanders, waar het de schrijver vooral om te doen was geweest. Daarnaast had hij ermee gestreefd naar eerherstel door de Nederlandse regering en een leidinggevende functie in Nederlands-Indië, om daar de nodige veranderingen door te kunnen voeren. Maar tevergeefs.

Eduard Douwes Dekker bleef schrijver en vervolgde zijn literaire carrière met o.a. de ‘Geschiedenis van Woutertje Pieterse’, een briljante satire op de omstandigheden waaronder een begaafd en dichterlijk kind uit de benepen kleine burgerij in Nederland opgroeide en onderwezen werd. Ook deze onvoltooide roman (zie de andere kant van dit dubbel-bulkboek) wordt algemeen erkend als een van de hoogtepunten uit de Nederlandstalige literatuur.

Maar het enorme succes van de auteur Multatuli heeft nooit de teleurstelling goedgemaakt van de koloniaal ambtenaar Eduard Douwes Dekker die niets liever had gewild dan het lot van de inlanders, gesymboliseerd in de vertelling “Saïdja en Adinda”, te verbeteren.

SAÏDJAH EN ADINDA

Saïdjah's vader had een buffel, waarmee hij zijn veld bewerkte. Toen deze buffel hem was afgenomen door het districtshoofd van Parang-Koedjang, was hij zeer bedroefd, en sprak geen woord, vele dagen lang. Want de tijd van ploegen was nabij, en 't was te vrezen, als men de *sawah* niet tijdig bewerkte, dat ook de tijd van zaaien zou voorbijgaan, en eindelijk dat er geen *padi* zou te snijden zijn, om die te bergen in de *loemboeng* van het huis.

Ik moet hierbij voor lezers, die wel Java doch niet Bantam kennen, de opmerking maken dat in deze residentie *persoonlijk grondeigendom* bestaat, wat elders niet het geval is.

Saïdjah's vader nu was zeer bekommerd. Hij vreesde dat zijn vrouw behoefte zou hebben aan rijst, en ook Saïdjah die nog een kind was, en de broertjes en zusjes van Saïdjah.

Ook zou het districtshoofd hem aanklagen bij de assistent-resident, als hij achter was in de betaling van zijn landrenten. Want daarop staat straf bij de wet.

Toen nam Saïdjah's vader een *kris* die *poesaka* was van *zijn* vader. De kris was niet zeer schoon, maar er waren zilveren banden om de schede, en ook op de punt van de schede was een plaatje zilver. Hij verkocht deze kris aan een Chinees die op de hoofdplaats woonde, en kwam thuis met vierentwintig gulden, voor welk geld hij een andere buffel kocht.

Saïdjah, die toen omstreeks zeven jaar oud was, had met de nieuwe buffel spoedig vriendschap gesloten. Ik zeg niet zonder doel: vriendschap, want het is inderdaad treffend te zien hoe de Javaanse *kerbo* zich hecht aan de kleine jongen die hem bewaakt en verzorgt. Het sterke dier buigt gewillig de zware kop rechts of links of omlaag naar de vingerdruk van 't kind, dat hij kent, dat hij verstaat, waarmee hij is opgegroeid.

Zulke vriendschap dan had ook de kleine Saïdjah spoedig weten in te boezemen aan de nieuwe gast, en Saïdjah's aanmoedigende kinderstem scheen meer kracht nog te geven aan de krachtvolle schoften van 't sterke dier, als het de zware kleigrond opscheurde en zijn weg tekende in diepe scherpe voren. De buffel keerde gewillig om als hij aan 't eind was van de akker, en verloor geen duimbreed grond bij het terugploegen van de nieuwe voor, die altijd naast de oude lag als was de *sawah* een tuingrond geweest, geharkt door een reus.

Daarnaast lagen de *sawahs* van Adinda's vader, de vader van 't kind dat met Saïdjah huwen zou. En als Adinda's broertjes aankwamen aan de tussenliggende grens, net als ook Saïdjah dáár was met zijn ploeg, dan riepen zij elkaar vrolijk toe, en roemden om-strijd de kracht en de gehoorzaamheid van hun buffels. Maar ik geloof dat die van Saïdjah de beste was, misschien wel omdat deze hem beter dan de anderen wist toe te spreken. Want buffels zijn zeer gevoelig voor goede toespraak.

Saïdjah was negen jaar oud geworden, en Adinda al zes jaar, voordat deze buffel van Saïdjah's vader werd afgenomen door het districtshoofd van Parang-Koedjang.

Saïdjah's vader, die zeer arm was, verkocht nu aan een Chinees twee zilveren *klamboe*haken, *poesaka* van de ouders van zijn vrouw, voor achttien gulden. En voor dat geld kocht hij een nieuwe buffel.

Maar Saïdjah was bedroefd. Want hij wist van Adinda's broertjes, dat de vorige buffel was heengedreven naar de hoofdplaats, en hij had zijn vader gevraagd of deze dat dier niet gezien had toen hij dáár was om de *klamboe*haken te verkopen? Op welke vraag Saïdjah's vader niet

had willen antwoorden. Daarom vreesde hij dat zijn buffel geslacht was, zoals de andere buffels die het districtshoofd afnam van de bevolking.

En Saïdjah huilde veel als hij dacht aan de armen buffel waarmee hij twee jaren zo innig was omgegaan. En hij kon niet eten, lange tijd, want zijn keel was te nauw als hij slikte.

Men bedenke dat Saïdjah een kind was.

De nieuwe buffel leerde Saïdjah kennen, en nam in de genegenheid van ‘t kind zeer spoedig de plaats in van zijn voorganger... al te spoedig eigenlijk. Want, helaas, de wasindrukken van ons hart worden zo licht gladgestreken, om plaats te maken voor later schrift. Hoe dit zij, de nieuwe buffel was wel niet zo sterk als de vorige... wel was ‘t oude juk te ruim voor zijn schoft... maar ‘t arme dier was gewillig als zijn voorganger die geslacht was, en al kon dan Saïdjah niet meer roemen op de kracht van zijn buffel bij ‘t ontmoeten van Adinda’s broertjes aan de grens, hij beweerde toch dat geen ander de zijne overtrof in goede wil. En wanneer de vore niet zo rechtlijnig liep als voorheen, of als er aardklonten ondoorgesneden waren omgegaan, werkte hij dat gaarne bij met zijn *patjol*, zoveel hij kon. Bovendien, geen buffel had een *oeser-oeseran* als de zijne. De *penghoeloe* zelf had gezegd dat er *oentoeng* was in de loop van die haarwervels op de achterschoften.

Eens, in ‘t veld, riep Saïdjah tevergeefs zijn buffel toe, wat spoed te maken. Het dier stond pal. Saïdjah, verstoord over zo grote en vooral zo ongewone weerspannigheid, kon zich niet weerhouden een belediging te uiten. Hij riep: *a.s.* Ieder die in Indië geweest is, zal mij

verstaan. En wie me niet verstaat, wint er bij dat ik hem de uitlegging spaar van een grove uitdrukking.

Saïdjah bedoelde evenwel niets kwaads daarmee. Hij zei 't maar omdat hij 't zo dikwijls had horen zeggen door anderen, als ze ontevreden waren over hun buffels. Maar hij had het niet behoeven te zeggen, want het baatte niets: zijn buffel deed geen stap verder. Hij schudde de kop als om 't juk af te werpen... men zag de adem uit zijn neusgaten... hij blies, sidderde, rilde... er was angst in zijn blauw oog, en de bovenlip was opgetrokken zodat het tandvlees bloot lag...

'Vlucht, vlucht, riepen op-eenmaal Adinda's broertjes, Saïdjah, vlucht! Daar is een tijger!'

En allen ontdeden hun buffels van de ploegjukken, en slingerden zich op de brede ruggen, en galoppeerden weg door *sawahs*, over *galangans*, door modder, door kreupelhout en bos en *allang-allang*, langs velden en wegen. En toen ze hijgend en zwetend binnenrenden in het dorp Badoer, was Saïdjah niet bij hen.

Want toen deze zijn buffel, bevrijd van het juk, had bestegen als de anderen om te vluchten als zij, had een onverwachte sprong van het dier hem 't evenwicht benomen en ter aarde geworpen. De tijger was zeer nabij...

Saïdjah's buffel, voortgedreven door eigen vaart, schoot enige sprongen voorbij de plek waar zijn kleine meester de dood wachtte. Maar door eigen vaart alleen, en niet door eigen wil, was het dier verder gegaan dan Saïdjah. Want nauwe had het de stuwing overwonnen die alle stof beheerst, ook na 't ophouden van de oorzaak die haar voortstuwde, of 't keerde terug, zette zijn lomp lijf op zijn lompe poten als een dak over het kind, en keerde zijn gehoornde kop naar de tijger. Deze sprong... maar hij sprong voor 't laatst. De buffel ving hem op zijn hoornen, en verloor slechts wat vlees dat de tijger hem uitsloeg aan de hals. De aanvaller lag daar met opengescheurde buik, en Saïdjah was gered. Wèl was er *oentoeng* geweest in de *oeser-oeseran* van die buffel!

Toen deze buffel van Saïdjah's vader was afgenomen, en geslacht...

Ik heb u gezegd, lezer, dat mijn verhaal eentonig is.

...toen deze buffel geslacht was, telde Saïdjah twaalf jaar, en Adinda weefde *sarongs*, en *batikte* die met puntige *kapala*. Ze kon reeds gedachten aanbrengen in de loop van haar verfschuitje, en ze tekende droefheid op haar weefsel, want ze had Saïdjah zeer treurig gezien.

En ook Saïdjah's vader was bedroefd, doch zijn moeder het meest. Deze toch had de wond genezen aan de hals van het trouwe dier dat haar kind ongedeerd had thuisgebracht, nadat zij op het bericht van Adinda's broertjes gemeend had dat het was weggevoerd door de tijger. Ze had die wond zo dikwijls bezien met de gedachte hoe diep de klauw die zó ver indrong in de ruwe vezels van de buffel, zou voortgedreven zijn in 't weke lijf van haar kind, en telkens als ze verse geneeskruiden had gelegd op de wond, streelde zij de buffel en sprak hem enige vriendelijke woorden toe, dat het goede trouwe dier toch weten zou hoe dankbaar een moeder is! Ze hoopte later dat de buffel haar toch mocht verstaan hebben, want dan had hij ook haar huilen begrepen toen hij werd weggevoerd om geslacht te worden, en hij had geweten dat het niet Saïdjah's moeder was, die hem slachten liet.

Enige tijd daarna vluchtte *Saïdjah*'s vader uit het land. Want hij was zeer bevreesd voor de

straf als hij zijn landrenten niet betalen zou, en hij had geen *poesaka* meer om een nieuwe buffel te kopen, daar zijn ouders altijd in *Parang-Koedjang* woonden, en hem dus weinig hadden nagelaten. Ook de ouders van zijn vrouw woonden altijd in hetzelfde district. Na 't verlies van de laatste buffel hield hij zich nog enige jaren staande door te werken met gehuurde ploegdieren. Maar dit is een zeer ondankbare arbeid, en bovenal verdrietig voor iemand die in 't bezit van eigen buffels geweest is. *Saïdjah*'s moeder stierf van verdriet, en toen maakte zijn vader in een moedeloos ogenblik zich weg uit *Lebak* en uit *Bantam*, om werk te zoeken in 't *Buitenzorgse*. Hij werd met rottingslagen gestraft omdat hij *Lebak* verlaten had zonder pas, en door de politie teruggebracht naar *Badoer*. Hier werd hij in de gevangenis geworpen omdat men hem voor krankzinnig hield, wat zo onverklaarbaar niet zou geweest zijn, en omdat men vreesde dat hij in een ogenblik van *matah-glap*, misschien *amok* maken of andere verkeerdheden begaan zou. Maar hij was niet lang gevangen, omdat hij kort daarop stierf.

Wat er geworden is van de broertjes en zusjes van *Saïdjah*, weet ik niet. Het huisje dat zij bewoonden te *Badoer*, stond enige tijd leeg, en spoedig viel het in, daar 't slechts van bamboe gebouwd was, en gedekt met *atap*. Een weinig stof en vuil dekte de plek waar veel geleden werd. Er zijn veel zulke plekken in *Lebak*. *Saïdjah* was reeds vijftien jaar, toen zijn vader naar *Buitenzorg* vertrok. Hij had hem niet daarheen vergezeld omdat hij grotere plannen in zijn gemoed meedroeg. Men had hem gezegd dat er te *Batavia* zoveel heren waren die in *bendies* reden, en dat er dus misschien voor hem een dienst zou te vinden zijn als *bendie*-jongen, waartoe men gewoonlijk iemand kiest, die nog jong is en onvolwassen, om niet door te veel zwaarte achter op het tweewielig rijtuig, 't evenwicht te breken. Er was, had men hem verzekerd, bij goed gedrag veel te winnen in zodanige bediening. Misschien zelfs zou hij op deze wijze binnen drie jaren geld kunnen oversparen, genoeg om twee buffels te kopen. Dit vooruitzicht lachte hem toe. Met fiere tred, zoals iemand gaat die grote zaken in de zin heeft, trad hij na 't vertrek van zijn vader bij *Adinda* binnen, en deelde haar zijn plan mee.

- Denk eens, zei hij, als ik wederkom zullen wij oud genoeg zijn om te trouwen, en we zullen twee buffels hebben!

- Heel goed, *Saïdjah*! Ik wil gaarne met je trouwen als je terugkomt. Ik zal spinnen, en *sarongs* en *slendangs* weven, en *batikken*, en heel vlijtig zijn al die tijd.

- O, ik geloof je, *Adinda*! Maar... als ik je getrouwd vind?

- *Saïdjah*, je weet immers wel dat ik met niemand trouwen zal. Mijn vader heeft me toegezegd aan uw vader.

- En jijzelf?

- Ik zal trouwen met u, wees daar zeker van!

- Als ik terugkom, zal ik roepen in de verte...

- Wie zal dat horen, als we rijst stampen in 't dorp?

- Dat is waar. Maar *Adinda*... o ja, dit is beter: wacht me bij het *djati*-bos, onder de *ketapan* waar je mij de *melatti* hebt gegeven.

- Maar, *Saïdjah*, hoe kan ik weten wanneer ik moet heengaan om je te wachten bij de *ketapan*?

Saïdjah bedacht zich een ogenblik, en zei:

- Tel de manen. Ik zal uitblijven driemaal twaalf manen... deze maan rekent niet mee. Zie, *Adinda*, kerf een streep in je rijstblok bij elke nieuwe maan. Als je driemaal twaalf strepen hebt ingesneden, zal ik de dag die dáárop volgt, aankomen onder de *ketapan*. Beloof je, dáár te zijn?

- Ja, *Saïdjah*! Ik zal onder de *ketapan* bij het *djati*-bos wezen als je terugkomt.

Nu scheurde *Saïdjah* een strook van zijn blauwe hoofddoek, die zeer versleten was, en hij gaf dat stukje lijnwaad aan *Adinda*, dat ze 't bewaren zou als een pand. En toen verliet hij haar en *Badoer*.

Hij liep vele dagen voort. Hij ging *Rangkas-Betoeng* voorbij, dat nog niet de hoofdplaats was van *Lebak*, en *Waroeng-Goenoeng* waar toen de assistent-resident woonde, en de volgende dag zag hij *Pandeglang* dat daar ligt als in een tuin. Weer een dag later kwam hij te *Serang* aan, en stond verbaasd over de pracht van zulk een grote plaats met vele huizen, gebouwd van steen, en gedekt met rode pannen. *Saïdjah* had nooit zoiets gezien. Hij bleef daar een dag omdat hij vermoeid was, maar 's nachts in de koelte ging hij verder, en kwam tot *Tangerang*, de volgenden dag, voor nog de schaduw gedaald was tot zijn lippen, hoewel hij de grote *toedoeng* droeg die zijn vader hem had achtergelaten.

Te *Tangerang* baadde hij zich in de rivier nabij de overvaart, en hij rustte uit in 't huis van een bekende van zijn vader, die hem wees hoe men strohoeden vlecht, even als die van *Manilla* komen. Hij bleef daar een dag om dit te leren,

omdat hij bedacht hiermee later iets te kunnen verdienen, ingeval hij niet slagen mocht te *Batavia*. De volgende dag tegen de avond toen ‘t koel werd, bedankte hij zijn gastheer zeer, en ging verder. Zodra ‘t geheel donker was, opdat niemand het zien zou, haalde hij het blad tevoorschijn, waarin hij de *melatti* bewaarde, die *Adinda* hem gegeven had onder de *ketapan*-boom. Want hij was bedroefd geworden omdat hij haar niet zien zou in zó lange tijd. De eerste dag, en ook de tweede, had hij minder sterk gevoeld hoe alléén hij was, omdat zijn ziel geheel was ingenomen door ‘t grote denkbeeld geld te verdienen tot het kopen van twee buffels, daar zijn vader zelf nooit meer bezeten had dan één, en zijn gedachten richtten zich te veel op ‘t weerzien van *Adinda*, om plaats te bieden aan veel droefheid over ‘t afscheid. Hij had dat afscheid genomen in overspannen hoop, en in zijn gedachten het vastgeknoopt aan ‘t eindelijk terugzien onder de *ketapan*. Want zó’n grote rol speelde het uitzicht op dat weerzien in zijn hart, dat hij, bij ‘t verlaten van *Badoer* die boom voorbijgaand, iets vrolijks voelde, als waren ze reeds voorbij, de zesendertig manen die hem scheidden van dat ogenblik. Het was hem voorgekomen dat hij slechts om te keren had alsof hij al terugkwam van de reis, om *Adinda* te zien, hem wachtende onder die boom.

Maar hoe verder hij zich verwijderde van *Badoer*, en hoe meer hij lette op de vreselijke duur van één dag, hoe meer hij de zesendertig manen die voor hem lagen, begon lang te vinden. Er was iets in zijn ziel, dat hem minder snel deed voortstappen. Hij voelde droefheid in zijn knieën, en al was ‘t geen moedeloosheid die hem overviel, het was toch weemoed die niet ver is van moedeloosheid. Hij dacht er aan, terug te keren, maar wat zou *Adinda* zeggen van zó weinig hart?

Daarom liep hij door, al ging hij minder snel dan de eersten dag. Hij had de *melatti* in de hand, en drukte die dikwijls tegen zijn borst. Hij was veel ouder geworden sinds drie dagen, en begreep niet meer hoe hij vroeger zo kalm geleefd had, daar toch *Adinda* zo nabij hem was en hij haar zien kon telkens en zo lang hij wilde. Want nù zou hij niet kalm wezen als hij verwachten kon dat ze straks voor hem staan zou. En ook begreep hij niet dat hij na ‘t afscheid niet nog eens was teruggekeerd om haar nog éénmaal te zien. Ook kwam hem voor de geest hoe hij nog kort geleden met haar getwist had over de koord die ze spon voor de *lalaijang* van haar broertjes, en die gebroken was omdat er, naar hij meende, een fout was in haar spinsel, waardoor een weddenschap was verloren gegaan tegen de kinderen uit *Tjipoeroet*. ‘Hoe was ‘t mogelijk, dacht hij, hierover boos te worden op *Adinda*? Want al hàd zij een fout gesponnen in de koord, en al was de weddenschap van *Badoer* tegen *Tjipoeroet* verloren dáárdoor, en niet door de glasscherf - zo ondeugend en handig geworpen door de kleine *Djamien* die zich verschool achter de *pagger* - had ik zelfs dàn zo hard mogen wezen tegen haar, en haar noemen met onbehoorlijke namen? Wat zal ‘t zijn, als ik sterf te *Batavia* zonder haar vergeving te hebben gevraagd voor zó grote ruwheid? Zal ‘t niet wezen alsof ik een slecht mens ben die scheldwoorden werpt op een meisje? En zal niet, als men hoort dat ik gestorven ben in een vreemd land, ieder te *Badoer* zeggen: het is goed dat *Saïdjah* stierf, want hij heeft een grote mond gehad tegen *Adinda*?’

Zo namen zijn gedachten een loop die veel verschilde van de vorige overspanning, en onwillekeurig uitten ze zich, eerst in halve woorden binnensmonds, weldra in een alleenspraak, en eindelijk in de weemoedige zang waarvan ik hier de vertaling laat volgen. Eerst was mijn voornemen wat maat en rijm te brengen in die overzetting, doch evenals Havelaar vind ik beter dat keurslijf weg te laten.

'Ik weet niet waar ik sterven zal.
Ik heb de grote zee gezien aan de Zuidkust, toen ik daar was met mijn vader om zout te maken.
Als ik sterf op de zee, en men werpt mijn lichaam in het diepe water, zullen er haaien komen.
Ze zullen rondzwemmen om mijn lijk, en vragen: "wie van ons zal het lichaam verslinden dat daar daalt in het water?"
Ik zal 't niet horen.

Ik weet niet waar ik sterven zal.
Ik heb het huis zien branden van *Pa-ansoe*, dat hijzelf had aangestoken omdat hij *mata-glap* was.
Als ik sterf in een brandend huis, zullen er gloeiende stukken hout neervallen op mijn lijk.
En buiten het huis zal een groot geroep zijn van mensen die water werpen om het vuur te doden.
Ik zal 't niet horen.

Ik weet niet waar ik sterven zal.
Ik heb de kleine *Si-oenah* zien vallen uit de *klappa*-boom, toen hij een *klappa* plukte voor zijn moeder.
Als ik val uit een *klappa*-boom, zal ik dood neerliggen aan de voet, in de struiken, als *Si-oenah*.
Dan zal mijn moeder niet schreien, want zij is dood. Maar anderen zullen roepen: "zie, daar ligt *Saïdjah*!" met harde stem.
Ik zal 't niet horen.

Ik weet niet waar ik sterven zal.
Ik heb het lijk gezien van *Pa-lisoe*, die gestorven was van hoge ouderdom, want zijn haren waren wit.
Als ik sterf van ouderdom, met witte haren, zullen de klaagvrouwen om mijn lijk staan.
En zij zullen misbaar maken als de klaagvrouwen bij *Pa-lisoe*'s lijk. En ook de kleinkinderen zullen huilen, zeer luid.
Ik zal 't niet horen.

Ik weet niet waar ik sterven zal.
Ik heb velen gezien te *Badoer*, die gestorven waren. Men kleedde hen in een wit kleed, en begroef hen in de grond.
Als ik sterf te *Badoer*, en men begraaft mij buiten de *desa*, oostwaarts tegen de heuvel, waar 't gras hoog is,
Dan zal *Adinda* daar voorbijgaan, en de rand van haar *sarong* zal zachtjes voortschuiven langs het gras...
Ik zal het horen.'

Saïdjah kwam te *Batavia* aan. Hij verzocht een heer hem in dienst te nemen, wat die heer terstond deed omdat hij *Saïdjah* niet verstond. Want te *Batavia* heeft men gaarne bedienden die nog geen Maleis spreken en dus nog niet zo bedorven zijn als anderen die langer in aanraking waren met europese beschaving. *Saïdjah* leerde spoedig Maleis, maar paste braaf op want hij dacht altijd aan de twee buffels die hij kopen wilde, en aan *Adinda*. Hij werd groot en sterk omdat hij alle dagen at, wat te *Badoer* niet altijd wezen kon. Hij was bemind in de

stal, en zou zeker niet afgewezen zijn als hij de dochter van de koetsier ten huwelijk gevraagd had. Zijn heer zelf hield zoveel van *Saïdjah*, dat deze spoedig werd verheven tot huisbediende. Men verhoogde zijn loon, en gaf hem bovendien gedurig geschenken, omdat men zo bijzonder tevreden was over zijn diensten. Mevrouw had de roman van *Sue* gelezen die zoveel kort gerucht maakte, en dacht altijd aan prins *Djalma* wanneer ze *Saïdjah* zag. Ook de jonge meisjes begrepen beter dan vroeger hoe de Javaanse schilder *Radhen Saleh* zo grote opgang had gemaakt te Parijs.

Maar men vond *Saïdjah* ondankbaar toen hij, na bijna drie jaren dienst, zijn ontslag vroeg en om een bewijs verzocht dat hij zich goed gedragen had. Men kon hem dit echter niet weigeren, en *Saïdjah* ging met een vrolijk hart op reis.

Hij ging voorbij *Pising*, waar eens Havelaar woonde, lang geleden. Maar dit wist *Saïdjah* niet. En al had hij 't geweten, hij droeg heel iets anders in de ziel dat hem bezig hield. Hij telde de schatten die hij thuisbracht. In een bamboezen rol had hij zijn pas en 't getuigschrift van goed gedrag. In een koker die aan een lederen riem bevestigd was, scheen iets zwaars gedurig te slingeren tegen zijn schouder, maar hij voelde dit gaarne... ik geloof 't wèl! Dáárin waren dertig *Spaanse matten*, genoeg om drie buffels te kopen. Wat zou *Adinda* zeggen! En dit was nog niet alles. Op zijn rug zag men de met zilver beslagen schede van een kris die hij in de gordel droeg. Het gevest was zeker van fijn uitgesneden *kamoening*, want hij had het met veel zorg gewikkeld in een zijden omhulsel. En hij bezat nog meer schatten.

In de wrong van de *kahin* om zijn lendenen bewaarde hij een buikband van brede zilveren schakels, met gouden *ikat-pendieng*. Het is waar dat de band kort was: maar ze was zo slank... *Adinda*!

En aan een koordje om de hals, onder zijn voor-*baadjoe* droeg hij een zijden zakje, waarin enige verdroogde *melatti*.

Was 't wonder dat hij te *Tangerang* zich niet langer ophield dan nodig was tot het bezoeken van de bekende van zijn vader, die zo fijne strohoeden vlocht? Was 't wonder dat hij weinig zei tot de meisjes op zijn weg, die hem vroegen: 'waarheen, vanwaar?' zoals de groet is in die streken? Was 't wonder dat hij *Serang* niet meer zo voornaam vond, hij die *Batavia* had leren kennen? Dat hij niet meer wegkroop in de *pagger*, zoals hij deed voor drie jaren, toen de resident kwam voorbijrijden, hij die de veel grotere heer had gezien, die te *Buitenzorg* woont en de grootvader is van de *Soesoehoenan* van *Solo*? Was 't wonder dat hij weinig acht sloeg op de vertellingen van wie een eind weegs met hem gingen en spraken van al 't nieuws in *Bantan-Kidoel*? Dat hij nauwelijks luisterde toen men hem verhaalde dat de koffiecultuur na veel onbeloonde moeite geheel was ingetrokken? Dat het districtshoofd van *Parang-Koedjang* wegens roof op de publieke weg was veroordeeld tot veertien dagen arrest ten huize van zijn schoonvader? Dat de hoofdplaats was verlegd naar *Rangkas-Betoeng*? Dat er een nieuwe assistent-resident gekomen was, omdat de vorige was gestorven, enige maanden geleden? Hoe die nieuwe beambte gesproken had op de eerste *sebah*-vergadering? Hoe er sinds enige tijd niemand was gestraft wegens klachten,

en hoe men onder de bevolking hoopte dat al ‘t gestolene zou worden weergegeven of vergoed?

Nee, schonere beelden vertoonden zich voor ‘t oog van zijn ziel. Hij zocht de *ketapan*-boom in de wolken, te vèr nog als hij was om die te zoeken bij *Badoer*. Hij greep naar de lucht die hem omgaf, als wilde hij de gestalte omvatten die hem wachten zou onder die boom. Hij tekende zich *Adinda*'s gezicht, haar hoofd, haar schouder... hij zag de zware *kondeh*, zo glinsterend zwart, gevangen in eigen strik, afhangend in haar hals... hij zag haar groot oog, schitterend in donkere weerschijn... de neusvleugels die ze zo fier optrok als kind, wanneer hij - hoe was ‘t mogelijk! - haar plaagde, en de hoek van haar lippen waarin zij een glimlach bewaarde. Hij zag haar borst, die nu zwellen zou onder de *kabaai*... hij zag hoe de *sarong*, die zijzelf geweven had, haar heupen nauw omsloot, en, de dij volgend in gebogen lijn, langs de knie neerviel in heerlijke golving op de kleine voet...

Nee, hij hoorde weinig van wat men hem zei. Hij hoorde geheel andere tonen. Hij hoorde hoe *Adinda* zeggen zou: ‘zij wèl gekomen, *Saïdjah*! Ik heb aan u gedacht bij spinnen en bij weven, en bij ‘t stampen van de rijst in het blok dat driemaal twaalf kerven draagt van mijn hand. Hier ben ik onder de *ketapan*, de eerste dag van de nieuwe maan. Zij wèl gekomen, *Saïdjah*: ik wil uw vrouw zijn!’

Dàt was de muziek die in zijn oren weerklonk, en hem belette te luisteren naar al ‘t nieuws dat men hem verhaalde op zijn weg.

Eindelijk zag hij de *ketapan*. Of liever hij zag een donkere plek die veel sterren bedekte voor zijn oog. Dat moest het *Djati*-bos wezen, bij de boom waar hij *Adinda* zou weerzien, de volgende dag na ‘t opgaan van de zon. Hij zocht in het duister, en betastte vele stammen. Weldra vond hij een bekende oneffenheid aan de zuidzijde van een boom, en hij legde de vinger in een gleuf die *Si-Panteh* daarin gehakt had met zijn *parang*, om de *pontianak* te bezweren die schuld had aan de tandpijn van *Panteh*'s moeder, kort voor de geboorte van zijn broertje. Dàt was de *ketapan* die hij zocht.

Ja, wèl was dit de plek waar hij voor ‘t eerst *Adinda* anders had aangezien dan zijn overige speelgenootjes, omdat ze daar voor ‘t eerst geweigerd had deel te nemen aan een spel dat ze toch had meegespeeld met alle kinderen, knapen en meisjes, nog kort te voren. Dáár had ze hem de melatti gegeven.

Hij zette zich neer aan de voet van de boom, en zag op naar de sterren. En als er een verschoot, nam hij dit aan als een groet bij zijn wederkomst te *Badoer*. En hij dacht er aan, of *Adinda* nu slapen zou? En of ze wel goed de manen had ingesneden in haar rijstblok? Het zou hem zo smarten wanneer zij een maan had overgeslagen, alsof ‘t niet genoeg was... zesendertig! En of ze schone *sarongs* en *slendangs* zou *gebatikt* hebben? En ook vroeg hij zich, wie er toch wel wonen zou in zijns vaders huis? En zijn jeugd kwam hem voor de geest, en zijn moeder, en hoe die buffel hem had gered van de tijger, en hij bepeinsde wat er toch zou geworden zijn van *Adinda* als die buffel minder trouw was geweest?

Hij lette zeer op het dalen van de sterren in 't westen, en bij elke ster die aan de horizon verdween, berekende hij hoe de zon weer iets nader was aan haar opgang in het oosten, en hoeveel nader hijzelf aan 't weerzien van *Adinda*.
Want zeker zou ze komen bij de eersten straal, ja, bij 't schemeren al zou ze daar zijn... ach, waarom was ze niet al gekomen de vorige dag? Het bedroefde hem dat ze 't niet was vooruitgelopen, het schone ogenblik dat hem drie jaren lang de ziel had voorgelicht met onbeschrijfelijke glans. En, onbillijk als hij was in de zelfzucht van zijn liefde, scheen 't hem toe dat *Adinda* had moeten dáár zijn, wachtend op hèm, hij die zich nu beklaagde - vóór de tijd al! - dat hij te wachten had op háár.

Maar hij beklaagde zich ten onrechte. Want nog was de zon niet opgegaan, nog had het oog van de dag geen blik geworpen op de vlakte. Wel verbleekten de sterren daar omhoog, beschaamd dat er spoedig een eind komen zou aan haar heerschappij... wel vloeiden er vreemde kleuren over de toppen der bergen, die donkerder schenen naarmate ze scherper afstaken op lichtere grond... wel vloog er hier-en-daar door de wolken in het oosten iets gloeiends - pijlen van goud en van vuur die heen-en-weer werden geschoten, evenwijdig aan de horizon - maar ze verdwenen weer en schenen neer te vallen achter het ondoordringbare gordijn dat nog altijd de dag bleef verbergen voor de ogen van *Saïdjah*.

Toch werd het allengs lichter en lichter om hem heen. Hij zag
al het landschap, en reeds kon hij de kuif onderscheiden van het *klappa*-bosje waarin *Badoer* verscholen ligt... daar sliep *Adinda*! Neen, ze sliep niet meer! Hoe zou ze kunnen slapen? Wist ze niet dat *Saïdjah* haar wachten zou? Zeker, ze had niet geslapen de hele nacht! Zeker had de dorpswacht geklopt aan haar deur, om te vragen waarom de *pelitah* voortbrandde in haar huisje, en met lieve lach had ze gezegd dat een gelofte haar wakker hield om de *slendang* af te weven waaraan ze bezig was, en die gereed moest zijn voor de eersten dag van de nieuwe maan...

Of ze had de nacht doorgebracht in 't donker, zittend op haar rijstblok, en tellend met begerige vinger dat er wel waarlijk daarin zesendertig diepe strepen stonden gekorven naast elkaar. En ze had zich vermaakt met kunstige schrik of ze zich misschien verrekend had, of er wellicht nog een ontbrak, om nog eens, en nog eens, en telkens weer te genieten van de heerlijke zekerheid dat er wel degelijk driemaal twaalf manen waren voorbijgegaan sinds *Saïdjah* haar zag voor het laatst.

Ook *zij* zou thans, nu 't al zo licht werd, haar ogen inspannen met vruchteloze vermoeienis om de blikken te buigen òver de horizon, opdat ze de zon zouden ontmoeten, de trage zon, die wegbleef... wegbleef...
Daar kwam een streep van blauwig rood die zich vastklemde aan de wolken, en de randen werden licht en gloeiend, en 't begon te bliksemen, en weer schoten er pijlen van vuur door het luchtruim, maar ze vielen niet neer ditmaal, ze hechtten zich vast op de donkere grond, en deelden hun gloed mee in grotere en grotere kringen, en ontmoetten elkaar,

kruisend, slingerend, wendend, dwalend, en ze verenigden zich tot vuurbundels, en weerlichtten in gouden glans op een grond van paarlemoer, en er was rood, en blauw, en geel, en zilver, en purper, en azuur in dat alles... o God, dat was de dageraad: dat was het weerzien van *Adinda*!

Saïdjah had niet geleerd te bidden, en 't was ook jammer geweest hem dat te leren, want heiliger gebed en vuriger dank dan er lag in de sprakeloze opgetogenheid van zijn ziel, was niet te vatten in menselijke taal.

Hij wilde niet naar *Badoer* gaan. Het weerzien zelf van *Adinda* kwam hem minder schoon voor, dan de zekerheid haar straks te *zullen* weerzien. Hij zette zich aan de voet van de *ketapan*, en liet zijn ogen dwalen over de landstreek. De natuur lachte hem toe en scheen hem welkom te heten als een moeder haar teruggekeerd kind. En even als deze haar vreugde schildert door eigenwillige herinnering aan de voorbijgegane smart, bij 't vertonen van wat ze bewaarde als aandenken gedurende het afzijn, liet ook *Saïdjah* zich vermaken door 't weerzien van zoveel plekken die getuigen waren van zijn korte leven. Maar hoe ook zijn ogen of zijn gedachten ronddwaalden, telkens viel zijn blik en zijn verlangen terug op het pad dat van *Badoer* leidt naar de *ketapan*. Alles wat zijn zinnen waarnamen, heette *Adinda*. Hij zag de afgrond links, waar de aarde zo geel is, waar eens een jonge buffel verzonk in de diepte: daar hadden de dorpelingen zich verzameld om het dier te redden - want het is geen geringe zaak een jonge buffel te verliezen - en ze hadden zich neergelaten aan sterke *rottan*-koorden. *Adinda*'s vader was de moedigste geweest... o, hoe zij in de handen klapte, *Adinda*!

En daarginds, aan de andere zijde, waar 't kokosbosje wuift over de hutten van het

dorp, daar ergens was *Si-Oenah* uit een boom gevallen, en gestorven. Hoe huilde zijn moeder: 'omdat *Si-Oenah* nog zo klein was' jammerde zij... alsof ze minder bedroefd zou geweest zijn als *Si-Oenah* groter geweest was. Maar klein was hij, dàt is waar, want hij was kleiner en zwakker nog dan *Adinda*...

Niemand betrad het wegje dat van *Badoer* leidde naar de boom. Straks zou ze komen: o, zeker... 't was nog zo vroeg!
Saïdjah zag een *badjing* die met dartele vlugheid heen-en-weersprong tegen de stam van een *klappa*-boom. Het diertje - de ergernis van de eigenaar van de boom, maar lief toch in gedaante en beweging - klauterde onvermoeid op-en-neer. *Saïdjah* zag het, en dwong zich er naar te blijven zien, omdat dit aan zijn gedachten rust gaf van de zware arbeid die ze verrichtten sinds het opgaan van de zon... rust na 't afmattend wachten. Welhaast uitten zich zijn indrukken in woorden, en hij zong wat er omging in zijn ziel. Het was mij liever geweest u zijn lied te kunnen *voorlezen* in 't Maleis, dat Italiaans van het Oosten, doch ziehier de vertaling:

'Zie hoe de *badjing* zijn levensonderhoud zoekt
Op den *klappa*-boom. Hij stijgt, daalt, dartelt links en rechts,
Hij draait om den boom, springt, valt, klimt, en valt weer:
Hij heeft geen vleugels, en is toch zo vlug als een vogel.

Veel geluk, mijn *badjing*, ik wens u heil!
U zult zeker vinden het levensonderhoud dat u zoekt...
Maar ik zit alleen bij het *djati*-bos,
Wachtende op levensonderhoud van mijn hart.
Al lang is het buikje van mijn *badjing* verzadigd...
Al lang is hij teruggekeerd in zijn nestje...
Maar nog altijd is mijn ziel
En mijn hart bitter bedroefd... *Adinda*!'

Nog was er niemand op het pad dat van *Badoer* leidde naar de *ketapan*.
Saïdjah's oog viel op een vlinder die zich scheen te verheugen omdat het begon warm te worden.

'Zie hoe de vlinder daar rondfladdert.
Zijn vlerkjes schitteren als een veelkleurige bloem.
Zijn hartje is verliefd op de bloesem van de *kenari*:
Zeker zoekt hij zijn welriekende geliefde.

Veel geluk, mijn vlinder, ik wens u heil!
U zult zeker vinden wat u zoekt...
Maar ik zit alleen bij het *djati*-bos,
Wachtende op wat mijn hart liefheeft.

Al lang heeft de vlinder gekust
De kenari-bloesem die hij zozeer bemint...
Maar nog altijd is mijn ziel
En mijn hart bitter bedroefd... *Adinda*!'

En er was niemand op het pad dat van *Badoer* leidde naar de boom.
De zon begon al hoog te staan... er was al hitte in de lucht.

'Zie, hoe de zon schittert daar omhoog,
Hoog boven den *waringi*-heuvel!

Ze voelt zich te warm, en wenst neer te dalen,
Om te slapen in zee, als in de armen van een gade.
Veel geluk, o zon, ik wens u heil!
Wat u zoekt, zult u zeker vinden...
Maar ik zit alleen bij het *djati*-bos,
Wachtende op rust voor mijn hart.

Al lang zal de zon ondergegaan wezen,
En slapen in de zee, als alles duister is...
En nog altijd zal mijn ziel
En mijn hart bitter bedroefd zijn.. *Adinda*!'

Nog was er niemand op de weg die er leidt van *Badoer* naar de *ketapan*.

'Als er niet langer vlinders zullen rondfladderen,
Als de sterren niet meer zullen schitteren,
Als de *melatti* niet meer welriekend zal wezen,
Als er niet langer bedroefde harten zijn,
Noch wild gedierte in het woud...
Als de zon verkeerd zal lopen,
En de maan vergeten wat oost en west is...
Als dàn *Adinda* nog niet gekomen is,
Dan zal een engel met blinkende vleugelen
Neerdalen op aarde, om te zoeken wat daar achterbleef.
Dan zal mijn lijk hier liggen onder de *ketapan*...
Mijn ziel is bitter bedroefd... *Adinda*!'

Nog was er niemand op het pad dat van *Badoer* leidde naar den *ketapan*.

'Dan zal mijn lijk door den engel gezien worden.
Hij zal het zijn broeders aanwijzen met de vinger:

"Ziet, daar is een gestorven mens vergeten,
Zijn verstijfde mond kust een *melatti*-bloem.
Komt, dat wij hem opnemen en ten hemel dragen,
Hem, die op *Adinda* gewacht heeft tot hij dood was.
Zeker, *hij* mag niet daar achterblijven,
Wiens hart de kracht had zó te beminnen!"

Dan zal nog ééns mijn verstijfde mond zich openen
Om *Adinda* te roepen, die mijn hart lief heeft...
Nog éénmaal zal ik de *melatti* kussen
Die *zij* me gaf... *Adinda*... *Adinda*'

En nog altijd was er niemand op het pad dat van *Badoer* leidde naar de boom.

O, ze was zeker tegen de morgenstond in slaap gevallen, vermoeid van 't waken gedurende de nacht, van 't waken vele lange nachten door! Zeker had ze niet geslapen sinds weken: zó was het!

Zou hij opstaan en naar *Badoer* gaan? Neen! Mocht het schijnen alsof er twijfel was aan haar komst?

Als hij de man riep die daarginds zijn buffel naar 't veld dreef? Die man was te ver. En bovendien, *Saïdjah* wilde niet spreken *over Adinda*, niet vragen *naar Adinda*... hij wilde haar *weerzien*, háár alleen, háár het eerst! O zeker, zéker zou ze nu spoedig komen!

Hij zou wachten, wachten...

Maar als ze ziek was, of... dood?

Als een aangeschoten hert vloog *Saïdjah* 't pad op, dat van de *ketapan* leidt naar het dorp waar *Adinda* woonde. Hij zag niets en hoorde niets, en toch had hij iets kunnen horen, want er stonden mensen op de weg bij de ingang van het dorp, die riepen: *'Saïdjah, Saïdjah!'*

Maar... was 't zijn haast, zijn drift, die hem

belette *Adinda*'s huis te vinden? Hij was al voortgevlogen tot aan 't einde van de weg waar het dorp ophoudt, en als dolzinnig keerde hij terug, en sloeg zich voor 't hoofd omdat hij háár huis had kunnen voorbijgaan zonder het te zien. Maar weer was hij aan de ingang, en - mijn God, was 't een droom? - weer had hij *Adinda*'s huis niet gevonden! Nog eens vloog hij terug, en opeens bleef hij staan, greep met beide handen zijn hoofd, als om daaruit den waanzin weg te persen die hem beving, en riep luide: 'dronken, dronken, ik ben dronken!'

En de vrouwen van *Badoer* kwamen uit hun huizen, en zagen met deernis de arme *Saïdjah* daar staan, want zij herkenden hem, en begrepen dat hij *Adinda*'s huis zocht, en wisten dat er geen huis van *Adinda* was in het dorp *Badoer*.

Want, toen het districtshoofd van *Parang-Koedjang* de buffel van *Adinda*'s, vader had weggenomen...

Ik heb u gezegd, lezer, dat mijn verhaal eentonig is.

...toen was *Adinda*'s moeder gestorven van verdriet. En haar jongste zusje was gestorven omdat het geen moeder had die 't zoogde. En *Adinda*'s vader, die vreesde voor de straf als hij zijn landrenten niet betaalde...

Ik weet het wel, ik weet het wel, dat mijn verhaal eentonig is!

...*Adinda*'s vader was heengegaan uit het land. Hij had *Adinda* meegenomen, met haar broers. Maar hij had vernomen hoe de vader van *Saïdjah* te *Buitenzorg* was gestraft met rottingslagen omdat hij *Badoer* verlaten had zonder pas. En daarom was *Adinda*'s vader niet gegaan naar *Buitenzorg*, noch naar *Krawang*, noch naar de *Preanger*, noch naar de *Bataviase Ommelanden*... hij was gegaan naar *Tjilang-kahan*, het district van *Lebak*, dat aan de zee grenst. Daar had hij zich verscholen in de bossen, en gewacht op de komst van *Pa-Ento, Pa-Lontah, Si-Oeniah, Pa-Ansioe, Abdoel-Isma* en nog enige anderen die door het districtshoofd van *Parang-Koedjang* beroofd waren van hun buffels, en die allen vreesden voor straf als ze hun landrenten niet betaalden. Daar hadden ze zich bij nacht meester gemaakt van een vissersprauw, en waren in zee gestoken. Ze hadden westelijk gestuurd, en hielden het land rechts van zich, tot aan *Javapunt*. Vanhier waren zij noordwaarts gestevend tot ze *Panah-itam* voor zich zagen, dat de Europese zeelieden *Prinsen-eiland* noemen. Zij waren dat eiland omgezeild aan de oostzijde, en hadden toen aangehouden op de *Keizersbaai*, zich richtend op de hoge piek in de *Lampongs*. Zó althans was de weg die men elkaar fluisterend vóórzei in 't *Lebaks*, wanneer er gesproken werd over officiële buffelroof en onbetaalde landrenten

Maar de verbijsterde *Saïdjah* verstond niet duidelijk wat men hem zei. Zelfs begreep hij niet goed het bericht van de dood van zijn vader. Er was een gegons in zijn oren als had men op een *gong* geslagen in zijn hoofd. Hij voelde hoe 't bloed met schokken werd gewrongen door de aderen aan zijn slapen, die dreigden te bezwijken onder de druk van zo zware uitzetting. Hij sprak niet, en staarde met verdoofde blik rond zonder te zien wat om en bij hem was, en barstte eindelijk uit in akelig gelach.

Een oude vrouw nam hem mee naar haar huisje en verpleegde de arme dwaas. Weldra lachte hij niet meer zo akelig, maar toch sprak hij niet. Alleen 's nachts werden de hutgenoten

opgeschrikt door zijn stem, als hij toonloos zong: *'ik weet niet waar ik sterven zal'* en enige bewoners van *Badoer* legden geld tezamen, om een offer te brengen aan de *boaja*'s van de *Tjioedjoeng* voor de genezing van *Saïdjah*, die men voor zinneloos hield.

Maar zinneloos was hij niet.

Want eens bij nacht, toen de maan helder lichtte, stond hij op van de *baleh-baleh*, en verliet zachtjes het huis, en zocht naar de plek waar *Adinda* gewoond had. Het was niet gemakkelijk die te vinden, omdat er zovéél huizen waren ingestort. Doch hij scheen de plaats te herkennen aan de wijdte van de hoek die sommige lichtlijnen door 't geboomte vormden bij haar ontmoeting in zijn oog, zoals de zeeman peiling neemt op vuurtorens of uitstekende bergpunten.

Ja, dáár moest het zijn... dáár had *Adinda* gewoond!

Struikelend over halfvergane bamboe en over stukken van 't neergevallen dak, baande hij zich een weg naar 't heiligdom dat hij zocht. En, waarlijk, hij vond nog iets terug van de opstaande *pagger* waarnaast *Adinda*'s *baleh-baleh* gestaan had, en zelfs stak in die *pagger* nog de bamboezen pin, waaraan ze haar kleed hing als ze zich te slapen legde...

Maar de *baleh-baleh* was ingestort als het huis, en bijna vergaan tot stof. Hij nam een handvol daarvan, drukte het aan zijn geopende lippen, en ademde zeer diep...

De volgende dag vroeg hij aan de oude vrouw die hem verpleegd had, waar 't rijstblok was dat er gestaan had op het erf van *Adinda*'s huis? De vrouw was verheugd dat ze hem hoorde spreken, en liep het dorp rond om dat blok te zoeken. Toen zij de nieuwe eigenaar aan *Saïdjah* kon aanwijzen, volgde deze haar zwijgend, en bij 't rijstblok gebracht, telde hij daarop twee en dertig ingekorven strepen...

Toen gaf hij die vrouw zoveel *Spaanse matten* als nodig was tot het kopen van een buffel, en verliet *Badoer*. Te *Tjilang-Kahan* kocht hij een vissersprauw, en kwam daarmee na enige dagen zeilen in de *Lampongs* aan, waar de opstandelingen zich verzetten tegen het Nederlandse gezag. Hij sloot zich aan bij een bende Bantammers, niet om te strijden zozeer als om *Adinda* te zoeken. Want hij was zacht van aard, en meer ontvankelijk voor verdriet dan voor bitterheid.

Op zekere dag dat de opstandelingen opnieuw waren verslagen, doolde hij rond in een dorp dat pas veroverd was door het Nederlandse leger, en dus in brand stond. *Saïdjah* wist dat de bende die daar vernietigd was geworden, grotendeels uit Bantammers had bestaan. Als een spook waarde hij rond in de huizen die nog niet geheel verbrand waren, en vond het lijk van *Adinda*'s vader met een *klewang*-bajonetwond in de borst. Naast hem zag *Saïdjah* de drie vermoorde broeders van *Adinda*, jongelingen, bijna kinderen nog, en een weinig verder lag het lijk van *Adinda*, naakt, afschuwelijk mishandeld...

Er was een smal strookje blauw lijnwaad gedrongen in de gapende borstwond die een eind scheen gemaakt te hebben aan lange worsteling...

Toen liep *Saïdjah* enige soldaten tegemoet, die met geveld geweer de laatstlevende opstandelingen in 't vuur dreven van de brandende huizen. Hij omvademde de brede zwaard-bajonetten, drukte zich voorwaarts met kracht, en drong nog de soldaten terug met een

laatste inspanning toen de gevesten stuitten tegen zijn borst.

Een tijdje later was er te *Batavia* groot gejubel over de nieuwe overwinning die weer zoveel lauweren had gevoegd bij de lauweren van ‘t Nederlands-Indisch leger. En de Landvoogd schreef naar ‘t Moederland dat de rust in de *Lampongs* hersteld was. En de Koning van Nederland, voorgelicht door zijn Staatsdienaren, beloonde wederom zoveel heldenmoed met vele ridderkruisen.

En waarschijnlijk stegen er in zondagskerk of bidplaats uit de harten van de vromen dankgebeden ten hemel, bij ‘t vernemen dat ‘de Heer der heerscharen’ weer had meegestreden onder de banier van Nederland...

‘Maar God, met zoveel wee begaan,
Nam de offers van dien dag niet aan!’

Ik heb ‘t slot der geschiedenis van *Saïdjah* korter gemaakt, dan ik had kunnen doen wanneer ik lust gevoeld had in ‘t schetsen van iets akeligs. De lezer zal opgemerkt hebben hoe ik verwijlde bij de beschrijving van het wachten onder de *ketapan*, als schrok ik terug voor de treurige ontknoping, en hoe ik over deze ben heengegleden met afkeer. En toch was dit mijn voornemen niet, toen ik begon over *Saïdjah* te spreken. Want aanvankelijk vreesde ik, sterkere kleuren nodig te hebben om de lezer te treffen bij ‘t beschrijven van zo vreemde toestanden. Gaandeweg echter voelde ik dat het een belediging voor mijn publiek wezen zou, te geloven dat ik meer bloed had moeten brengen in mijn schilderij.

Toch had ik dit kùnnen doen, want ik heb

stukken voor mij liggen... doch neen: liever een bekentenis.

Ja, een bekentenis, lezer! Ik weet niet of *Saïdjah Adinda* liefhad. Niet of hij naar *Batavia* ging. Niet of hij in de *Lampongs* werd vermoord met Nederlandse bajonetten. Ik weet niet of zijn vader bezweek tengevolge van de rottingslagen die hem werden gegeven omdat hij *Badoer* had verlaten zonder pas. Ik weet niet of *Adinda* de manen telde door kerven in haar rijstblok...

Dit alles weet ik *niet!*

Maar ik weet *meer* dan dat alles. Ik weet *en kan bewijzen* dat er *veel* Adinda's waren en *veel* Saïdjah's, en dat, *wat verdichtsel is in 't bijzonder, waarheid wordt in 't algemeen*. Ik zei al dat ik de namen kan opgeven van personen die, zoals de ouders van *Saïdjah* en *Adinda*, door onderdrukking werden verdreven uit hun land. Het is mijn doel niet, in dit werk mededelingen te geven als voegen zouden voor een vierschaar die uitspraak te doen had over de wijze waarop 't Nederlands gezag in Indie wordt uitgeoefend, mededelingen die slechts kracht van bewijs zouden hebben voor wie het geduld had die met aandacht en belangstelling door te lezen, zoals niet verwacht kan worden van een publiek dat verstrooiing zoekt in zijn lectuur. Daarom heb ik, in plaats van dorre namen van personen en plaatsen, met de dagtekening er bij, in plaats van een afschrift van *de lijst van diefstallen en afpersingen, die voor me ligt*, getracht een schets te geven van wat er kàn omgaan in de harten van de arme lieden die men berooft van wat dienen moet tot onderhoud van hun leven, of zelfs: ik heb dit slechts laten gissen, vrezend mij te zeer te bedriegen in het tekenen van de omtrekken van aandoeningen die ik nooit ondervond.

Maar wat de *hoofdzaak* aangaat? O, dat ik opgeroepen werd om te staven wat ik schreef! O, dat men zei: 'u hebt die *Saïdjah* verdicht... hij zong nooit dat lied... er woonde geen *Adinda* te *Badoer*!' Maar dat het gezegd werd met de macht en de wil om recht te doen, zodra ik zou bewezen hebben geen lasteraar te zijn!

Is er leugen in de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan, omdat er misschien nooit een geplunderde reiziger is opgenomen in een samaritaans huis? Is er leugen in de parabel van de zaaier, omdat geen landbouwer zijn zaad zal uitwerpen op een rots? Of - om af te dalen tot meer gelijkheid met mijn boek - mag men de waarheid ontkennen die de hoofdzaak uitmaakt van de *Negerhut van Oom Tom*, omdat er misschien nooit een *Evangeline* bestaan heeft? Zal men tot de schrijfster van dat onsterfelijke pleidooi - onsterfelijk, niet om kunst of talent, maar door *strekking* en *indruk* - zal men tot haar zeggen: 'u hebt gelogen, de slaven worden niet mishandeld, want... er is onwaarheid in uw boek: het is een roman!' Moest niet ook zij, in plaats van een optelling van dorre zaken, een verhaal geven dat die zaken inkleedde, om 't besef van de behoefte aan verbetering te doen doordringen in de harten? Zou haar boek gelezen zijn, als ze daaraan de vorm had gegeven van een processtuk? Is 't haar schuld - of de mijne - dat de waarheid, om toegang te vinden, zo vaak het kleed moet borgen van de leugen?

En aan sommigen die misschien beweren dat ik *Saïdjah* en zijn liefde heb geïdealiseerd, moet ik vragen hoe ze dit weten kunnen? Slechts zeer weinig Europeanen immers achten

het de moeite waard zich neer te buigen tot waarneming van de aandoeningen van de koffie- en suikerwerktuigen die men 'inlanders' noemt. Doch al was hun aanmerking gegrond, wie zúlke bedenkingen aanvoert als bewijs tegen de hoofdstrekking van mijn boek, geeft mij een grote zegepraal. Want ze luiden, vertaald, 'het kwaad dat u bestrijdt, bestaat niet, of niet in zo hoge mate, *omdat* de inlander niet is als uw *Saïdjah*... er ligt in de mishandeling van de Javanen geen zo groot kwaad als daarin liggen zou wanneer u uw *Saïdjah* juister getekend had. De Soendanees zingt zulke liederen niet, bemint zo niet, gevoelt zo niet, en dus...

Nee Minister van Koloniën, nee, Gouverneurs-generaal in ruste, niet dàt hebt u te bewijzen! U hebt te bewijzen dat de bevolking niet mishandeld wordt, onverschillig of er sentimentele *Saïdjahs* onder die bevolking zijn. Of zou u durven beweren buffels te mogen stelen van lieden die *niet* beminnen, die *geen* droefgeestige liedjes zingen, die *niet* sentimenteel zijn?

Bij een aanval op letterkundig gebied zou ik de juistheid van de tekening van *Saïdjah* verdedigen, maar op staatkundige bodem geef ik terstond alle aanmerkingen op die juistheid gewonnen, om te beletten dat de grote vraag wordt verplaatst op verkeerd terrein. Het is me geheel om 't even of men mij houdt voor een onbekwame schilder, mits men mij toegeeft dat de mishandeling van de inlander is: VERREGAAND! Zó toch luidt het woord op de nota van de voorgangers van Havelaar, die door hem getoond werd aan de controleur Verbrugge: *een nota die voor me ligt.*

Maar ik heb andere bewijzen! En dit is gelukkig, want ook Havelaar's voorganger kon zich vergist hebben.

Helaas, als *hij* zich vergiste, werd hij voor die vergissing zeer hard gestraft. Hij is vermoord.

INDISCHE EN MALEISE WOORDEN

IN SAÏDJAH EN ADINDA

allang-allang hoog gras
amok (maken) agressie, gewelddadige aanval
atap soort waterpalm
badjing Javaanse eekhoorn
Badoer plaatsnaam
baleh-baleh rustbank
Batavia hoofdplaats van Nederlands-Indië, (tegenwoordig Jakarta)
batik bewerkt textiel
bendie tweewielige trek-taxi
desa dorp op het platteland
ikat-pendieng buikband
kabaai linnen jasje
kahin lap stof, doek
kamoening fijne houtsoort
kapala hoofddoek
kenari boomsoort
kerbo Javaanse buffel
ketapan grote boom
klamboe muskietennet
klappa kokosnoot
kondeh wrong haar op het achterhoofd
kris indische dolk, dolkmes
lalaijang vlieger
Lebak plaatsnaam
loemboeng bergplaats voor rijst
matah-glap toestand van razernij
melatti klein wit bloempje met sterke jasmijngeur
oentoeng geluk
oeser-oeseran haarkruin
padi rijstplant
pagger schutting van bamboe
parang kapmes
patjol soort spade, schop
pelitah olielampje
poesaka erfstuk
pontianak spook
rottan rotan, gevlochten rietsoort
sarong om de heupen gewikkelde gebatikte doek
sawah rijstveld
sebah vergadering
senang blij, gelukkig
Serang plaatsnaam
Buitenzorg plaatsnaam
slendang draagdoek
toedoeng hoofddeksel
waringi boom met breed bladerdak